

Adalékok a magyar jogi szaknyelv kialakulásának történetéhez

1. Bevezetés

A szaknyelvek kialakulása minden nyelv történetében hosszú időre, esetleg évszázadokra kiterjedő folyamat. Elszigetelt kísérletekről már a 17–18. századi szótárak is tanúskodnak, nem csupán Magyarországon, hanem több közép-európai országban is. Irányított, szervezett, a nyelv fejlődésébe tudatosan beavatkozó munkálatokról azonban csak a 19. századtól, különösképpen annak is a második felétől beszélhetünk, amikor a nyelvújítási mozgalmak vitákban kikristályosodott eredményei lehetővé tették, hogy egyes részletkérdésekre is figyelmet fordítsanak. Ilyen kérdés volt először is az általános értelemben vett jogi és közigazgatási fogalmak anyanyelvi meghatározása. Az első

szakszótárak valójában inkább csak hatalmas mennyiségű szinonimát tartalmazó szógyűjtemények voltak, az eligazodást segítő értelmezések, magyarázatok megadására, valamint magának a terminológiának a rögzítésére csak később került sor.

Jogi szaknyelven a továbbiakban nem egyes speciális területek (pl. büntetőjog, gazdasági jog stb.) jellemző nyelvhasználatát értem, hanem az általános szaknyelvet, amelynek terminusai több részterület gyakran hallott vagy használt kifejezéseit képezik.

Az ilyen értelemben vett szaknyelv anyanyelvi terminusainak kialakításában három fő mintával vagy forrással számolhatunk. A nyelvújítók (szótárszerkesztők, nyelvészek, szaktudósok), sokszor folyamodtak a régi nyelvhasználatához, a népnyelvhez, amelynek egyes, esetleg már feledésbe merült kifejezéseit új életre keltették. Ezek voltak az úgynevezett közvetlen, belső minták. Az idegen nyelvi minták közül a legfontosabb a latin. Számos latin szó honosodott meg „anyanyelvesített”, azaz adaptált alakban, de szép számmal találunk olyat is, amelyet lefordítottak, azaz a latin mintát utánozva tükörfordítást alkottak. Közép-Európában igen jelentős volt a német nyelv szerepe is. A német nyelvújítás (az egyszerűség kedvéért nevezzük így) jóval megelőzte a magyart, valamint a magyarral nagyjából párhuzamosan zajló cseh és az ezeket csaknem fél évszázaddal követő horvát mozgalmat is. A német terminusokat azonban nyelvújítóink nem vették át, hanem lefordították őket. Így igen sok tükörszó és tükörjelentés keletkezett. Erről ír Nyomárkay István is a német tükörfordításokat vizsgálva: „A gazdasági-társadalmi fejlődés eredményeként keletkezett új fogalmak nagy része a horvát és a magyar nyelvbe is német közvetítéssel, német szűrőn keresztül jutott el” (Nyomárkay 2004a: 59). A terminusalkotásnak tehát három módja alakult ki: 1) korábbi, esetleg már feledésbe is merült szavak felelevenítése és új jelentéssel való felruházása, 2) az alaktani tekintetben is adaptált latin szavak átvétele, illetve a használatban való rögzítése és 3) a tükörfordítás.

2. A fogalomalapú terminusalkotás gondolatának megjelenése

„A nyelvújítás során kibontakozott vitákban implicit módon megfogalmazódtak a későbbi terminológia alapkérdései, amelyeket az érvelő felek publikáltak is. Bajza József például felismerte, hogy a terminusalkotás és a terminológiai rendezés fogalom alapú” (Fóris 2005: 13). A fogalomalapú terminusalkotás és terminológiai rendezés elve azonban elsőként nem Bajza nevéhez fűződik. Pápay Sámuel 1807-ben (!) kiadott művében a nyelvújítás – elsősorban a jogi szakszókincs megújításának – feladatai között az alábbiakat olvashatjuk: „a’ Magyar Kifejezéseket szaporítsuk; mert, mivel eddig minden Polgári dolgainkat és ügyeinket Deák Nyelvenn vittük, anyai Nyelvünk a’ mellett szegénységben maradván, nem találhatunk benne elegendő Kifejezéseket mindennemű polgári és peres dolgainknak illendő kitételére. Szükség. [...] a’ Magyar Kifejezéseknek *értelmét is voltaképpen meghatározzuk*; mert különben, ha a’ Hazafiak kivált külön vidékekenn egy kifejezést tétovázva hol egy hol más értelemben vesznek, úgy egymást Ország szerte soha igazán meg nem érthettyük.” (Pápay 1807: 3–4; az én kiemelésem – Sz. B.) Tehát már Pápay felhívta a nyelvújítók figyelmét arra, hogy a terminusalkotásban mekkora szerepe van a jelöltnek, vagyis a fogalomnak, valamint a pontos meghatározásnak és ezt követően a következetes használatnak is. A későbbiekben a szerző erre a fontos kérdésre többször is kitér, először éppen a fordítás kapcsán: „A’ mennyire a’ dolog’ mivolta és nyelvünk’ természete engedi, egyenesen fordíthatjuk magyarrá az idegen kifejezést. Azonban nem mindenkor engedi ezt meg vagy a’ dolog’ mivolta, vagy nyelvünk’ természete, hogy az idegen szót egyenesen magyarrá fordítsuk. Azért igen szemessen vigyázzunk itt, hogy se a dolog’ mivoltát, se nyelvünk’ természetét el ne rontsuk az új elnevezés által. [...] Inkább igyekezzünk tehát a’ dolgot annak természeti mivolta szerint elnevezni, ha más kifejezéssel esnék is az, és nem a’ szórúl szóra való fordítással” (Pápay 1807: 20–1). Láthatjuk tehát, hogy Pápay a tükörfordítással szemben a fogalomalapú terminusalkotás

kotást helyezte előtérbe. A fogalomalapú terminusalkotáshoz azonban természetesen szükség van megfelelő definíciókra. Pápay ezt munkájának második fejezetében egyértelműen megfogalmazza (*A' Kifejezések' értelmének meghatározásáról*): „Nyelvünk' bővítésére a' Kifejezések szaporítása mellett megkívánatik azok értelmének meghatározása is, mely úgy lesz meg, ha valamely szót, vagy szóllást mindenkor azon egy dolognak kijelentésére fordítunk, 's azon Kifejezést mindenütt csak azon egy értelemben vesszük állandóképpen” (Pápay 1807: 53). Ennek ismeretében meglepő, hogy a magyar jogi szaknyelv megújítására tett 19. századi törekvések eredményeképpen kiadott úgynevezett tisztí szótárakban és egyéb szógyűjteményekben nem találunk definíciókat.

Pápay a fordításról szólva a fogalomalapú terminusalkotás egy fontos tényezőjét részletebben is tárgyalja, ez pedig implicit módon már az absztrakció kérdéskörét rejti magában, nevezetesen, hogy a fogalom meghatározásához az összes lényeges jegy kiemelésével juthatunk el. „Olyan elnevezéseket vegyünk fel, a' midőn lehetséges, melyek az idegen szónak minden jelentésére alkalmazhatók, máskülömben sokszor fenn kell akadnunk, 's ismét más meg más kifejezésekről gondolkodnunk” (Pápay 1807: 23). A 19. századi jogi szakszótárak szinonimái tanúskodnak arról, hogy Pápay ebben sem tévedett.

Felmerül a kérdés: ha már a század elején ilyen pontos és egyértelmű útmutatót kaphattak a magyar jogi szaknyelvet megújítani kívánó jogászaink és nyelvészeink, miért alakulhatott ki a század második felére az a zűrzavaros helyzet, amelyben a két tábor képviselői – erejüket javarészt egymás munkáinak kritizálására pazarolván – a magyar jogi szaknyelv ügyét évtizedeken nem tudták megnyugtató módon rendezni, éppen abban a korban, amikor ennek már minden politikai és törvényi feltétele adottá vált.³ A kérdés megválaszolásához tanácsos a korszakot ebből a szempontból tüzetesebben megvizsgálunk.

3. „A jogászok százada”

A fent említett helyzettel 1880-ra már jogászaink és nyelvészeink is tisztában voltak. Elérkezett az idő az ide vezető okok feltárására és a helyes irány kijelölésére. „Mindnyájunkat egyaránt terhel a kötelesség, hogy jogéletünk és jogirodalmunk e tulhajtásait, erről a nyelvromlásra vivő balutról a helyes irányba vezessük vissza” (Bakos 1880: 4). De miképpen jutott a magyar jogi szaknyelv ügye erre a „balútra”? Az alábbiakban ezt a kérdést igyekszem megvizsgálni.

Bakos Gábor az Akadémia II. osztályának 1880. április 12-i ülésén felolvasott értekezését azzal a megállapítással kezdi, hogy a korban hazánkban oly mértékben fejlődött és alakult át a jogtudomány, hogy talán nem túlzás a „jogászok századának” nevezni (Bakos 1880: 3). Ez azonban nem volt csak magyar jelenség, Nyomárkay István erről a következőket írja: „Das dritte Drittel des 19. Jahrhunderts ist das Zeitalter der Gestaltung der kroatischen wissenschaftlichen und juristischen Terminologie und der Terminologie des Eisenbahn- und Postwesens” (Nyomárkay 2004b: 85).⁴ Valóban, a jogalkotás és a joggyakorlat a 19. század politikai és társadalmi változásainak hatására egész Közép-Európában hatalmas mértékben átalakult, a korábbi jogfogalmak a fejlődés folytán már történeti jogokat fejeztek ki, és közben új joganyagok és jogfogalmak jelentek meg, amelyeknek anyanyelvi elnevezést kellett találni vagy alkotni. Találni vagy alkotni – ebben rejlik az az alapvető ellentmondás, amely azután a korszakban a jogászok és a nyelvészek közötti viták kiindulópontja volt. Az újabb tartalmak kifejezésére új műszavakra volt szükség, miközben rengeteg terminus ide-

³ Megjegyzendő, hogy Bakos Gábor a korszak idevágó szakirodalmát alaposan áttekintő, 1880-ban kiadott munkájában nem tesz említést Pápay művéről, noha a három évvel később írt tanulmányában már erre a munkára is támaszkodik (vö. a következő fejezetet).

⁴ 'A 19. század harmadik harmada a horvát tudományos és jogi terminológia és a vasút és posta terminológiája megalkotásának időszaka' (ford. Sz. B.).

jétmúlt fogalmat jelölt. Kézenfekvő volt tehát a megoldás: az idegen elemek használatának elkerülése érdekében találjunk a meglévő szakszókészletben megfelelő – nyelvünkben régóta gyökeret vert – terminust az új fogalmak jelölésére. Így vélekedtek a nyelvészek. A század közepére nagy számban napvilágot látott tisztí szótárak valamint a *Törvénytudományi Műszótár (TTMSz.)* anyagát látva félelünk a magyar nyelvtől idegen, sokszor szinonim terminusok elterjedését illetően nem volt alaptalan. A jogászok ezzel szemben azzal érveltek, hogy ez a követelés semmibe veszi azt a tényt, hogy a régi terminusoknak továbbra is nélkülözhetetlen, immár jogtörténeti jelentése van, és ha új terminusok alkotása helyett a tételes jogban is ezeket a régi terminusokat használnánk, az a jogfogalmak össze-zavarodásához és félreértésekhez vezetne (vö. Bakos 1880: 5).

Láthatjuk tehát, hogy a jogi szaknyelv a terminushasználat tekintetében speciális, mivel nem csupán a fejlődés okozta terminusalkotás új termékei, hanem a már történetivé vált terminusok is tovább élnek, vagyis gyakorlatilag nem beszélhetünk a terminusok kihalásáról abban az esetben sem, ha az általuk kifejezett tartalom már nem képezi az élő jog szerves részét. Ezért nem volt járható út a jogi szaknyelv esetében a feledésbe merült kifejezések felélesztése az új fogalmak jelölésére.

A jogi szakszókincs vizsgálata azonban nem csupán emiatt érdemel külön figyelmet, hanem a minél szélesebb körű érthetőség tekintetében is. „A nyelvújító és nyelvtisztító törekvések a szó legtágabb értelmében vett politikai és jogi szakszókincsből indultak ki. Ez természetes is, hiszen [...] a tudatosan szervezett közigazgatáshoz kapcsolódó, részben új, de mindenképpen új tartalommal is rendelkező fogalmakat kellett *széles társadalmi rétegek számára érthetővé tenni, tehát lehetőség szerint anyanyelvükön kifejezni*” (Nyomárkay 2007: 186; az én kiemelésem – Sz. B.). A középeurópai nyelvekben végbement nyelvújítási és nyelvtisztítási folyamatot három szakaszra oszthatjuk: „Az első szakaszra a sokszor alkalmi, néha csupán egy-egy szöveghez kötődő egyéni újítások jellemzők. A másodikat a különböző szakterületek terminusainak közös munkán alapuló egybegyűjtése, míg a harmadikat a tudatos használat és terjesztés jellemezte” (Nyomárkay 2007: 186).

Az alábbiakban e három szakasz történeti hátterét, törvényi intézkedéseit, az ezen intézkedések hatására megszületett jog- és nyelvtudományi munkákat, valamint a jogászok és nyelvészek közötti vitákat mutatom be.

A 16. századig nem beszélhetünk magyar jogi szaknyelvről, a latin nyelvű anyagokban csupán szórványosan találkozhatunk magyar szakszavakkal. Jogi szaknyelvünk első megalkotóinak Nádasy Tamásék⁵ generációját, az úgynevezett Nádasy-gárdát tarthatjuk. Közéjük tartozott többek között Horváth Markó, Kerecsény László, Csányi Ákos és Szél Jakab. Ez a mohácsi vész utáni generáció kezdett el először magyar nyelven írni, így őket tekinthetjük a magyar jogi szaknyelv első alkotóinak. Mint ahogy Bakos írja: „tévedve állítván nagyérdemű Toldynk, hogy törvényes műnyelvünk alapját Weres Balás 1565-ben kiadott »Magyar Decretum«-ával vetette volna meg.⁶ A »Magyar Decretum« műnyelvezete nem kora és iránya alkotása csupán, hanem előzői: a nemzet száz meg száz szerény napszámosa hangyaszerű munkálkodásának gyümölcse.” Vagyis Weres Balás „a kezéhez jött ügyiratokban már teljesen kész jogi műnyelvet talált” (Bakos 1880: 9). Ennek igazolására Bakos készülő szótárába az 1565-ig terjedő időszakból mintegy 300 gyökszót és ezek közel 3000 származékát gyűjtötte össze forrásjelöléssel.⁷

⁵ Nádasy és Fogarasföldi Nádasy Tamás báró (1498–1562) magyar nagybirtokos főúr, 1537-től Horvátország és Szlavónia bánja, Vas vármegye főispánja, 1542-től a Magyar Királyság országbírója, és katonai főparancsnoka, 1554-től a Magyar Királyság nádora. Politikai jelentősége mellett fontos szerepet játszott az oktatás, a nyomdászat és a várépítészet terén is.

⁶ Magyar Decretum, Kyt Weres Balas a deákból tudni illyk. a Werbewczy Istwan Decretumából, melyet tripartitomnak neweznek, Magyarra fordítot. Vádnak továbbá ez Decretomnak elotte egy nehany iroth articulusok, kyket azon Weres Balas a regi királyok Decretomibol torunynhez valo jeles dolgokat ky szedegeteth... Debreczen, 1556. A mű a későbbiekben még számos kiadást ért meg.

⁷ Vö.: Bakos G. A közigazgatás jogtudománya. 2. rész: Irodalmi bevezetés, 61–100.

Az ezt követő időszakban, a 17–18. században jogi szaknyelvünkben nem tapasztalhatunk jelentős fejlődést. A magyar nyelv megújulásának és ezzel a magyar jogi szaknyelv megteremtésének és átalakulásának feltételeit a 18. század végétől folyamatosan életbe lépő politikai intézkedések, valamint a 19. század hatalmas tudományos fejlődése teremtette meg.

Az 1790. évi XVI. tc. rendelkezett arról, hogy „hogy a nyilvános ügyek intézésére idegen nyelv ne használtassék, a magyar nyelv pedig megtartassék” (Corpus Juris 1901: 163). Bár a törvénycikk értelmében a kormányászati ügyeket még továbbra is latinul tárgyalták, a vármegyék az ügyek intézésére használhatták a magyar nyelvet, és fölterjesztéseiket a helytartótanácsához is magyarul írhatták, noha annak hivatalos nyelve továbbra is a latin maradt. A törvénycikk elrendelte a magyar nyelv tanítását is.

Ezt követte az 1792. évi VII. tc., amelynek értelmében az ország határain belül – azaz a kapcsolt részek kivételével – köteles tantárgy lett a magyar. A törvénycikk rendelkezett arról is, hogy „ily módon bizonyos idő lefolyása alatt lassankint közhivatalt az ország határain belül csak olyanok nyerjenek, a kik egyéb, rendesen elvégzett tanulmányaik mellett a hazai nyelv ismeretét is a tanárok bizonyítványával igazolni tudják”. Ezen túlmenően megfogalmazta azt az ígéretet is, miszerint a legközelebbi országgyűlésig kidolgoznak egy jelentést arról, milyen módon tudna a helytartótanács a hozzá magyarul író törvényhatóságoknak az ország határain belül folyó helyi közigazgatás teendőit illetően magyar nyelven válaszolni (vö. Corpus Juris: 1901: 245).

Ezekkel az intézkedésekkel egy időben számos jogász – Balia, Aranka, Dienes, Décsi, Nánási, Cserey, Virágh stb. – kezdett el publikálni, és ez jól példázza tudományos vezetünk ébredését.

Az 1805. évi IV. tc. a további változások ellenére sem hozott teljes sikert. A helytartótanácsot kötelezte a magyar nyelvű fölterjesztések magyar nyelvű megválaszolására, a törvényhatóságoknak pedig lehetőségük nyílt a magyar királyi udvari kancelláriához küldendő fölterjesztéseikben is a latin és a magyar nyelv párhuzamos használatára. A törvénycikk azonban kimondja, hogy „a királyi Curia a magyar nyelven befejezett s hozzá föllebbezett perekben most még ne legyen köteles ugyanazon nyelven határozni” (Corpus Juris 1901: 327). E törvénycikk foganatosította továbbá az 1792. évi VII. tc. azon rendelkezését, amelynek értelmében a magyar nyelvet a rendes tantárgyak közé sorolták. A törvény szövegében az új terminusok bevezetésének fontos problémáját is megtalálhatjuk: „I. § Hogy már ezen országgyűlésén az Ő szent felsége elé küldendő fölterjesztések, *a szavak netalán előforduló kétértelműségének kikerülése végett is*, hasábosan latin és magyar nyelven szerkesztessenek” (Corpus Juris 1901: 325; az én kiemelésem – Sz. B.).

Míg a magyar nyelv alkalmazása ennek következtében a közigazgatásban viszonylag könnyen ment, a perek és a jogszolgáltatás nyelve az addig csak latin nyelven tanult és ismert jogi fogalmakon és szaknyelven alapult, amit „a mi (általánosan nem is ismert) külömben is csekély szó-készletű nemzeti műnyelvünkkel helyettesíteni már nem is olyan egyszerű és könnyű feladat vala” (Bakos 1880: 12). Ehhez a *Magyar Decretum* szókincse már nem volt elegendő. Amikor egyre inkább elterjedt a bírósági nyelvhasználat, egyre többen akarták ennek „tudós eszközeit” megteremteni és elterjeszteni. Tehát mikor a törvényi intézkedések a magyar nyelv használatát a jogéletben is lehetővé tették, addigra a tudomány is kitermelte – a század elejének számos publikációjában, majd az ezek alapján kiadott szótárakban – az ehhez szükséges szókincset, sőt többet is, mint kellett volna. Ezen utóbbi tény magyarázatát az országos középpont hiányában találjuk: a Budapesten, Kassán, Veszprémben és másutt élő szerzők nem is sejtették, hogy egymástól elszigetelve mindannyian egy cél érdekében munkálkodnak.⁸ Bakos szerint nem volt számukra útmutató, és nem mindegyikük rendelkezett megfelelő nyelvtudományi műveltséggel. Ennek ellenére ezek a munkák nagy jelentőségűek, mert „azokat a gyakorlati jogélet figyelembe vétele mellett egyenesen jogi műnyelvünk, tehát a nyelvészet egyik ága megteremtése és művelése céljából írták, és velök az

⁸ Például Péchy 1806; Otlík 1806, Szirmay 1806; de 1807-ben Pesten, Veszprémben, Zala és Baranya megyékben és máshol több szógyűjtemény is napvilágot látott.

e téren mutatkozó szükségletet egyelőre ki is elégítették; mert e szakban, majdnem egy évtizeden át (1807-től 1815-ig) semmi újabb termékkel se találkozhatunk” (Bakos 1880: 14). A hiányzó útmutató tekintetében meg kell jegyeznünk azonban, hogy éppen ekkor látott napvilágot Révai Miklós *Elaboratio grammatica Hungarica...* című műve (1803–1806), amelynek nyelvtudományi rendszerét a tekintélyesebb magyar írók a legalaposabbnak tartották, és Bakos is méltatja, miszerint segítette a jogászoknak a magyar nyelv „ősi törvényeit” követni a szóalkotásban (Bakos 1880: 15). E munka mellett a 18. század végétől számos grammatika is megjelent, amelyek ismertetésére nem nem térek ki. Az azonban megjegyzendő, hogy ezek vizsgálata egyértelműen bizonyítja, hogy a német nyelv nem csupán az egyes jogterületek (például a gazdasági jog) magyar terminusainak kialakításában, de a magyar nyelvtani irodalomban is jelentős szerepet játszott. Nyomárkay István szerint „az egyes XVIII. század végi és XIX. század eleji nyelvtanok nem csupán a latin hagyomány folytatói (természetesen azok is!), hanem szemléletükre és feldolgozási módjukra erősen hatott a XVIII. századi német nyelvtanírás, elsősorban Gottsched, majd pedig sok tekintetben Adelung” (Nyomárkay 2002: 13).

A nyelvészeti tárgyú publikációk mellett említést érdemelnek a jogirodalom körébe tartozó munkák is, hiszen ezek a törvényhatóságok munkakörében keletkezett írások gyakorlati alkalmazásuk révén terjesztették el leginkább a magyar jogi műnyelvet.⁹ Fontos magánjogi munka volt Georch Illés három kötetben kiadott *Honnyi Törvény* című könyve (Pozsony, 1804–1808). Bakos így méltatja a munkát és szerzőjét: „a ki összes törvényeinket egy kora tudományos színvonalára emelkedett rendszeres jogi műben nyelvünkön feldolgozván: ezzel tudományos nemzeti jogirodalmunkat egyszerre egész jelentőségére emelte föl” (Bakos 1880: 15). Georch műve két évtizedig az egyik legkedveltebb tankönyvként kiszorította a latin nyelvű jogi tankönyveket. (A század elején még szép számban jelentek meg hazánkban latin nyelvű jogi könyvek is, elég csupán a magánjog területén Kelemen Imre – *Institutiones juris privati Hungarici*. I–IV. Pest 1814 – és Szlemenics Pál – *Elementa juris Hungarici civilis privati*. I–IV. Pozsony 1819 – munkásságát említenünk.¹⁰) Georch könyvéről 1822-ben a *Tudományos Gyűjtemény*ben ismeretlen szerző írt recenziót, amelynek első soraiban a recenzens éppen azt furcsállja, hogy ezt a népszerű munkát még senki sem recenzálta (vö. Tud. Gyűjt. 1822: 97).¹¹

A jogtudomány fejlődése nyomán szükségessé vált a jogi szaknyelv gyarapítása is. Ezért nem meglepő, hogy 1815-től a jogi műszótárak és egyéb segédkönyvek egész sora látott napvilágot, amelyek az előzőeknél már teljesebb szókészlettel és alaposabb kidolgozással bírtak. Csak néhányat sorolok fel: Huszár Károly: *A tisztí írás alkotásának és módjának sommás tudománya*. Pest, 1816; Fuly Károly: *Polgári és pörös szótár*. Buda, 1827; Puky Károly: *Honni törvény szótár*. Pest, 1830; Fogarasi János: *Diák-magyar műszókönyv a magyarhoni törvény- s országtudományból*. Pest, 1833; Kunoss Endre: *Gyalulat, vagyis megmagyarosított jegyzéke azon idegen szavaknak, melyek különféle nyelvekből kölcsönözetvén, a magyar beszédben és írásban korcsosítva vagy eredetiképp használhatnak*. Pest, 1835; Kunoss Endre: *Honi törvénytudomány, I. oszt. Polgári magánjog* (Pest 1838).¹²

Eközben a vármegyék egymás után vezették be a magyar nyelv használatát a hatósági jogélet minden ágában (például Vas 1827; Tolna, Temes, Arad 1831; Verőce, Hont, Esztergom 1832; de 1834-ig mindegyik vármegyében sor került erre).

Az 1836. évi III. tc. végre a királyi Ítéltáblát is arra kötelezte, hogy a magyar nyelven vitt perekben magyar nyelvű ítéletet szerkesszen. A törvénycikk kimondja továbbá, hogy „azon helye-

⁹ Néhány példa: *Heves vármegye, úgy Kolozsvár sz. kir. város statútuma a szegények és koldusok ellátása iránt* 1806.; *Fehérmegyei kurrens a gyermekölők végett* 1807; *Kassa sz. kir. városnak községi rendtartása* 1812; *Vas Vármegye községi rendtartása* 1818. stb.

¹⁰ Kelemen említett munkája 1822-ben, Szlemenicsé pedig 1823-ban már magyarul is megjelent.

¹¹ A recenzióra és Bakos ezzel kapcsolatos álláspontjára a későbbiekben még visszatérek.

¹² Kunoss nevéhez fűződik egyébként többek között a *műgyetem* elnevezés is.

ken, hol a Gyülekezethez magyar nyelven mondatnak szent beszédek, az Anyakönyvek is magyarul irassanak” (Corpus Juris 1896: 15). A magyar nyelvnek az Ítéltáblán való kötelező használata további szótárak megjelenését eredményezte, ilyen volt például a *Debreczeni Kerületi Tábla szótára* (1837).

Az 1840. évi VI. tc. végre teljes mértékben rendezte a magyar nyelv ügyét. Ez a törvénycikk az egyházi és világi törvényhatóságokat, valamint a magyar királyi udvari kamarát is arra kötelezte, hogy levelezéseiket magyar nyelven folytassák. A magyar nyelv használatára vonatkozó számos fontos paragrafus mellett ez a törvénycikk rendelkezett arról is, hogy „a Magyarországon és ahhoz kapcsolt Részekben kinyomtatott minden munkából a magyar tudós társaságot egy példány illeti” (vö.: Corpus Juris 1896: 91–2).

Ezt követte az 1843–44. évi II. tc., amely kimondta, hogy a „törvénycikkek valamint már a jelen országgyűlésen is egyedül magyar nyelven alkottattak és erősítették meg. Úgy ezentúl is mind alkottatni, mind királyi kegyelmes jóváhagyással megerősíttetni egyedül magyar nyelven fognak”, valamint, hogy az országgyűlés nyelve kizárólag a magyar lesz (Corpus Juris 1896: 198). A törvénycikk rendelkezett arról is, hogy az ország határain belül innentől az oktatás nyelve a magyar.

Ezen törvénycikkek következtében természetesen még intenzívebb fejlődésnek indult a magyar nyelv – és ezzel a szaknyelvek, különösen a jogi szaknyelv. Tömegével láttak napvilágot a különböző nyelvújító munkák, amelyek a jogélet területén is éreztették hatásukat.

4. *Verba valent usu?* – A nyelvújító szóalkotás körüli viták

A 18. század végétől alapos nyelvtudományi értekezések jelentek meg, amelyekre a nyelvújítók támaszkodhattak volna. A nemzeti hevület okozta buzgalom és sietség azonban, amellyel a jogi szakszókincsbeli hiányt a szerzők pótolni igyekeztek, természetesen vezetett ahhoz a zűrzavaros helyzethez, amelyben egyre-másra láttak napvilágot a jogi szaknyelvet megújítani kívánó, az új fogalmaknak elnevezést, sok esetben rengeteg szinonimát adó kiadványok, elsősorban úgynevezett tisztí szótárak. Az Akadémia – érzvén ezen hiányosságokat – hivatalos szakszótár megszerkesztésébe kezdett, amely aztán 1843-ban *Törvénytudományi Műszótár* (TTMSz.) néven meg is jelent.¹³ Ez már ugyan nem „egyéni korlátolt erő és képesség terméke” volt, hiszen a szerkesztőbizottság tagjai közt neves nyelvészeket és jogászokat találunk.¹⁴ A szótár idegen nyelvű – elsősorban latin – címszavaihoz azonban rengeteg magyar nyelvű szinonimát adtak meg, Pápay korábbi intelmei ellenére definíciók vagy magyarázatok nélkül. A TTMSz csupán az akkori zűrzavaros állapotot rögzítette, és ezzel nem sokkal vitte előbbre a magyar jogi szaknyelv ügyét, noha különösen ebben a korszakban lett volna égetően fontos a definíciók megadása egy ilyen volumenű, ennyire meghatározó műben, amelyet egytől egyig kiváló és a korban nagy tiszteletnek örvendő szakemberek állítottak össze. Ennek hiányában alakulhatott ki a 19. század magyar jogi szaknyelvében a szinonim jogi kifejezések párhuzamos használata következtében az a nagyfokú terminológiai zavar, amelynek megszüntetésére csupán a 20. században, elsősorban a *Magyar Jogi Lexikon*¹⁵ megjelenését követően kerülhetett sor.

A TTMSz és egyéb szakszótárak megszületésének időszakát jól jellemzik a *Latin-magyar törvénykezési műszótár* 1845-ben Kolozsváron megjelent második kiadásának bevezető szavai: „Az országosan nyilvánított közkívánat, miszerint édes hazánkban a ’ közigazgatás ’ hivatali nyelv-

¹³ A Monarchiában természetesen nem csupán a magyar nyelv jogi terminológiájának megalkotására hoztak létre szakértő bizottságot. Nyomárkay István több helyütt tárgyalja annak az 1849-ben alakult igazságügyi minisztériumi bizottságnak a működését, amely a csehek, lengyelek, ruszinok, szlovének és illír-szerbek számára kívánt terminológiát összeállítani (vö. Nyomárkay 2004b: 86–7, valamint Nyomárkay 2007: 188–9).

¹⁴ Szlemenics Pál, Stettner György, Sztrokay Antal, Perger János, Kölcsény Ferenc, Lassú István, Jászay Pál, id. Szász Károly, Bártfay és Waltherr, Fogarasi János, Császárfi Ferenc, Zsivora György, Csapó Dániel.

¹⁵ Márkus D. (szerk.) 1898–1907. *Magyar Jogi Lexikon I–VI*. Pallas, Budapest.

ve, a' magyar legyen, bennünk azon gondolatot ébreszté fel, hogy egy l a t i n - m a g y a r m ű s z ó t á r kiadásával a' t. cz. közönségnek 's különösen a' tisztviselők' és törvénykezők' kezébe bár némileg segédeszközt juttassunk. Szándékunkat végrehajtván, a' midőn a' kiadó e' jelen műszótárt a' t. cz. közönség elibe bocsátja, (a' dolgozó társak kívánatának e' részben is eleget tenni kötelességének tartván) egyszersmind kinyilatkoztatja, hogy a' jogtani műszókra nézve a' t. t. Fogarasi János úr' „jogtani műszó könyvé-nek” harmadik kiadása követetett. Az erdélyi felséges királyi kormánynál és az alárendelt hivataloknál u.m. a' főszámvevő hivatal-, a' hazai főbiztosság-, a' köz-épitési hivatalnál használatban levő diák szók, az időhez képest kitelhető szorgalommal fűzettek fel 's tétettek magyarra. Nyelvünk' gyors fejlődése a' tökélytelen munka tökélyesíthetőséghez szép reményt nyújt, de mi előtt azt beteljesülve láthatnók, a' jelent ne vessük meg” (Műsz. 1845: Előszó). Láthatjuk, hogy habár az Akadémia szándéka szerint egységes útmutatóként létrehozott TTMSz már két évvel korábban megjelent, az új művek szerzői sok esetben továbbra is csak egy-egy általuk preferált munkából merítettek. A szinonimák továbbélésére is jó példa ez a szótár: a váltójognál maradvá a *Cambium* szócikkben a *litterae cambiales* magyar megfelelőjeként a *váló-levél* és a *csere-levél* egyaránt szerepel; de a *Concursus*-ra is megtaláljuk a *csőd* és a *csődület* terminusokat (a TTMSz. mindkettőre csupán Forgarasit adja meg forrásként), habár már az 1840. évi XV. tc. (a váltótörvény), valamint az 1840. évi XXII. tc. (a csődtörvény) anyagában zárólag a *csődület* szerepel (vö. Corpus Juris 1896: 160–74).

A nagy sietségben megjelentetett hatalmas számú munka nemhogy nem segítette elő a jogi szaknyelv fejlődését, hanem bizonyos tekintetben hátráltatta: az újonnan alkotott kifejezésekhez egyrészt nem adtak definíciót, így nehéz volt a sok szinonima közt eligazodni, másrészt a megalakított szavak többsége nem illeszkedett szervesen a magyar nyelv rendszerébe, nyelvüinktől idegen volt, ez ellen a nyelvészek azonnal fel is emelték szavukat. Bakos ezt írja erről az időszakról: „aligha mondunk valótlan, midőn azt állítjuk, hogy a jogi műnyelvünk ujjabb és nagyobb elmocsárosodásának okozásában törvénytudományi műszótárnak [...] megfelelő szigorú bírálat nélkül közrebochtott gazdag szinonima-gyűjteményeinek sajnos, de nem csekély része vala” (Bakos 1883: 35). Erre példa Puky Károly szótára – *Honni törvény szótár* –, amely 1830-ban látott napvilágot Pesten, és annyira népszerűnek bizonyult, hogy egy évvel később újból megjelentették (Pozsony, 1831). A szótár előszavából kiderül, hogy a szerző szándéka a magyar kifejezések szaporítása, sok esetben elfeledett, illetve csupán bizonyos vidékeken használatos magyar szavak felelevenítésével is. Ebből adódóan „Puky szótárát jellemzi, hogy egy-egy latin szónak nem egy, hanem néha 3–4, vagy még ennél is több magyar megfelelője van. Műszavak esetében ez aligha fogadható el” (Terestyéni 1955: 121).

A helytelen alakok megalkotását és elterjedését látva úgy tűnik, hasztalanok voltak Pápay negyven évvel korábbi intelmei, amelyekben azt kérte, hogy a „szókoholók” ne mentsék „magokat azzal, hogy verba valent usu; mert ez nem azt teszi, mintha akármelly rossz szót is a' véle való élés jóvá tenne: hanem azt teszi, hogy akármelly jó szó is tsak a' véle való közönséges élés által lehet haszonvehetővé az egész nemzetnél” (Pápay 1807: 4–5). A TTMSz. védelmében azt azért meg kell említenünk, hogy aki ezt ismerte – és meglehetősen sokan ismerték! –, legalább már lemondott arról, hogy új szinonimákat alkosson a meglévők mellé. Másrészt pedig a szótárt elsősorban jogászok használták, akik többnyire tisztában voltak az adott terminus jelentésével. A TTMSz.-ből hiányzó definíciók kapcsán még két fontos tényről kell szólnunk. 1) A TTMSz. két megjelenése között adták ki a magyar kir. udvari tanács *Hivatalos műszótárát* (Bécs, 1845), melynek anyagát a TTMSz. második kiadásához is felhasználták. Ez elsősorban azért érdekes, mert e munka szerzői állást foglaltak amellett, hogy egy jogfogalmat lehetőleg csupán egyetlen, jól megválasztott műszóval kell jelölni, ennek ellenére a TTMSz. második kiadásának szerkesztői ezt figyelmen kívül hagyták.

2) A TTMSz. szerzői által is jól ismert, 1840. évi törvénycikkben már magyar nyelven szerepelnek a gazdasági jogi szakszavak és szakkifejezések (mellettük pedig zárójelben a latin, illetőleg

német megfelelőik), és az adott törvények meghatározott paragrafusaiiban definíciókat is találunk. Például az 1840: XV. tc. (a váltótörvény) 1. részének 1. fejezete taglalja a váltó fogalmát általában, kitérve a váltók különböző fajtáira is. A törvénycikk első két paragrafusa így hangzik:

„1. § A váltó olly oklevél, melly által kibocsátója magát a köztörvényieknél szigorúbb feltételek alatt kötelezi, hogy valamely meghatározott somma pénzt, bizonyos helyen és időben vagy maga fizetend, vagy annak más általi kifizetését eszközli.

2. § A váltó vagy idegen (fremder, förmlicher, gezogener, trassirter, eine Tratte), midőn tudniillik a kibocsátó (Aussteller) a fizetést valamely más tőle jogszerűleg különböző, és egyébként nem az ő nevében cselekvő személy által ígéri teljesíteni; vagy saját (eigener, unförmlicher, trocken), midőn a kibocsátó arra kötelezi magát, hogy a fizetést önmaga teljesíti, vagy valamely tőle jogszerűleg nem különböző, és egyébként is az ő nevében cselekvő személy által fogja teljesíteni” (Corpus Juris 1896: 109–10).

Az ekkor hozott törvények azonban mégsem voltak a szóhasználat terén oly mértékben irányadóak, hogy elejét vehették volna a felesleges szinonimaalkotásnak. Mi sem jobb bizonyíték erre, mint az a tény, hogy a három, illetve kibővített kiadásban hét évvel később kiadott TTMSz. a legritkább esetben szerepelteti a törvényszövegeket forrásként, ehelyett a különböző, korábban megjelent szótárak és tankönyvek anyagait dolgozza fel, elősegítve ezzel akár a hibás alkotású alakok elterjedését is. A *váltó* példájánál maradva a szótár az *idegen váltó* mellett megadja a *tukma*, valamint a *váltót kibocsátani*, *intézködni* mellett a *tukmálni* szavakat is. Mivel ezek a szavak Fogarasi János munkáiban szerepelnek, nem meglepő, hogy a Czuczor–Fogarasi-szótár (1862–1874) szintén szerepelteti a *tukma* – sőt *tukvány!* – és a *tukványoz* címszavakat:¹⁶ „Némelyek újból fölelevenített régibb jelentése után az *idegen váltólevél* (tratta) elnevezésére használják; különösen *tukvány* (= *tukmalevél*) alakban. A *tukvány* „az idegen váltó (tratta) jelölésére hozott indítványba, minthogy ennek *intézködni* neve már más fogalmakra is el van foglalva.” (Czuczor–Fogarasi 1874: 795–6). Azt azonban a szócikkben nem indokolja, miért ne lenne megfelelő az *idegen váltó* kifejezés, és miért kellene helyette mással élni, amikor az 1840. évi törvény szövegében mindenhol következetesen ez szerepel a *Tratte* magyar megfelelőjeként.

A váltótörvény azonban nem csupán terminushasználata, hanem keletkezési körülményei miatt is érdekes. „Első váltótörvényünket, az 1840. évi 15. törvénycikket (»régii váltótörvényünket«) is az osztrák váltótörvény alapján állította össze Wildner Ignác bécsi jogtanár által irányított bizottság az 1839–40. évi pozsonyi országgyűlésen. [...] A váltó múltja hazánkban nagyon szerény, 1840-ig még a kereskedők sem nagyon ismerték, a leghíresebb korabeli jogászok és publicisták, sőt a váltótörvény elkészítésére 1839-ben kiküldött országos bizottság előtt is ismeretlen volt a váltójog. Pedig ezen bizottság tagja volt Deák Ferenc, Szentkirályi Móric, Szentiványi Károly, Zsedényi Ede, Klauzál Gábor, Pulszky Ferenc stb. is, mégsem kezdtek hozzá a törvény előkészítéséhez, amíg Wildner Ignác, bécsi jogtanár szakértőként nem csatlakozott hozzájuk” (Babják: 2007: 67). Láthatjuk tehát, hogy még a tapasztalt és elismert szakemberek számára is gondot okozott az új jogi területek anyagának feldolgozása, és még nagyobb problémát jelentett számukra a joggyakorlatban is szinte ismeretlen területek szókincsének megmagyarosítása.

A megfelelő definíciók hiányára is jó példa a *váltó* terminus. Bár a 19. század közepére a jogi irodalomban a váltó fogalma és lényege világosnak látszik (pénzösszeg kifizetésére irányuló értékpapír), a jogalkotás – az említett 1840. évi XV. tc. (a „régii váltótörvény”) kivételével azonban – a mai napig adós a váltó definíciójával. Sem az 1876. évi „új” váltótörvény, sem a jelenleg is hatályos

¹⁶ Bakos úgy vélte, hogy a jogi műszók felvételével elvonták azokat a jogi műnyelv kizárólagos birtokából, és nemzeti nyelvünk közös tulajdonává tették, megkérdőjelezve ezzel a jogi műnyelv létezését (vö.: Bakos 1880: 21–2).

1/1965. (I. 24.) IM-rendelet nem tartalmazza a váltó definícióját (vö. Babják 2007: 69).¹⁷ A *Magyar jogi lexikon*ban is csak némi általános magyarázatot találunk. Eszerint a váltó „oly jogczim nélkül (abstract), rendeletre szóló (ordre-papír), pénzösszeg feltétlen fizetését egyoldalulag kötelező érték-papír, mely a benne kifejezett ügylet érvényességének nemcsak előfeltételét képezi (constitutív értékpapír), hanem azt minden papíron kívüli nyilatkozat kizárásával határozza meg (litteraris obligatio) s amely ezenfelül szövegében kifejezetten V.-nak van megnevezve s ennél fogva a V.-ra vonatkozó szigorubb szabályok szerint bírálendő el” (MJL 1907: 908).¹⁸ A törvényekből is hiányzó definícióra nézve azonban Márkus a következőket írja: „A magyar V.-tv. (ellentétben a német 1840: XV. t. cz. 1. §-ával) a V. meghatározását nem adja, hasonlólag a legtöbb külföldi V.-törvénnyel, és pedig helyesen, mert oly meghatározást, mely a V. összes jellegzetes sajátságait magában foglalná, adni nagyon nehezen lehet” (MJL 1907: 908).

A szóalkotás problémáját jól szemlélteti Bakos: „a jogi műszók helyességét és jóságát egy a neolog jogász mint az ortholog nyelvész elfogultan s külön csak a saját szempontjából bírálja és állapítja meg. Az ortholog nyelvész a műszóknak kizárólag alakját: tőszóit, képzőragjait és összetételét, – a neolog jogász meg csupán anyagtartalmát, anyagi jelentését, azaz csak azt vizsgálja és tekinti első sorban döntőnek: vajjon a kérdésben forgó műszó megnevezi-e a tárgyazott jogfogalmat anyaga, jegyei szerint, vagy nem? Ez tehát a fogalmilag, amaz az alakilag jó szót keresi és pártolja. A jogász a fölmerülő műszószükség esetén csinál egy új szót, mely fogalmilag elég jó. Az ortholog elítéli, mert szerinte alakilag rossz; s ajánl helyette más, alakilag jó műszót. De ezt meg a jogász veti el, mert fogalmilag rossz, mert szerinte nem a kérdésben forgó fogalmat nevezi és jelöli meg” (Bakos: 1883: 53–4). Három évvel korábban pedig így ír erről: „nem tartozik, jól tudom a nyelvészet feladatához a jogtudományok szakértő méltatása, ehhez ott rendszerint jogi szakképzettség sincs, nem is lehet, s nem is követelhető meg. De épen azért, ha már a nyelvészek mégis hivatva érzik magokat, hogy a jogi szakírók irodalmi termékei fölött itéljenek: kétségen kívül üdvös és méltó dolog lenne, ha a nyelvészeink által gyakorlott ezen osztracizmusz előtt a jogászok is meghallgattatnának mindama kérdésekben, melyek a két tudományt közösen illetik. Mivel ha a nyelvészetnek vannak követeléseai a jogtudománnyal s ennek irodalmi működésével szemben, – nem csekélyebbek amaz okszerű követelések se, miket a jogtudomány az instructiv nyelvészettel szemben támaszt. Mert, midőn a nyelvészet azt követeli, hogy a jogtudomány »orthos« írjon: emez viszont megkívánhatja, hogy amaz határozottan jelölje meg ama szókészletet, vagy legalább ama szóelemeket és nyelvtani törvényeket, melyek az általa követelt orthos jogi műnyelvet föltételezik” (Bakos 1880: 7).

Bakos véleménye szerint tehát a nyelvészek feladata nem a pusztá kritika, hanem a szóképzés elemeinek, alapelveinek, szabályainak és törvényeinek a közreadása lenne, amelynek a segítségével azután a jogászok már alakilag is helyes szavakat képezhetnének. Ebből következik, hogy ugyanilyen fontos lett volna a jogászok részéről viszont a megfelelő értelmezések megadása. Ezért is volt döntő fontosságú a már említett *Magyar jogi lexikon*, amelyben a terminusok fogalmi alapon elrendezve található meg, így például a váltóval kapcsolatos összes terminus nem alfabetikus rendben a különböző kötetekben szétszórva, hanem az utolsó kötetben a *Váltójog* című részen belül olvasható.

A nyelvújítás korában nem csupán a nyelvészek és jogászok, valamint a nyelvészek különböző táborai között dúltak viták, de maguk a jogászok sem mindig értettek egyet a jogi szakszókincs megfelelő elemeit illetően. Jó példa erre a *Honnyi törvény* már említett recenziója, amely a

¹⁷ A váltó definíciójának megadását a korban csupán tankönyvekben találjuk, például: Apáthy I. 1884. *Anyagi és alakú váltójog*. Budapest: Eggenberger, illetve Kuncz Ö. 1838. *A magyar kereskedelem és váltójog tankönyve*. Budapest: Grill, valamint Kuncz Ö. 1828–1829. *A magyar kereskedelem és váltójog vázlat. I–II*. Grill, Budapest.

¹⁸ Márkus a „V.”-t következetesen a „váltó” helyett használja.

Tudományos Gyűjtemény 1822. évi V. füzetében jelent meg. A recenziót olvasva világossá válik, hogy annak anonim szerzője sokkal inkább jogász, mint nyelvész, hiszen kritikája elsősorban jogi természetű, a szerinte helytelen alakokat is elsősorban a jogból kiindulva bírálja. Csupán néhány esetben tér ki pusztán nyelvi kérdésekre, mint például, hogy Georch a *cs*, *cz* hangok festéséről jót ír (Tud. Gyűjt. 1822: 99), vagy hogy a *fiútás* helyett a recenzens szerint jobb a *fiúsítás*, és ennek megfelelően a *hazafiúsítás* használata helyénvalóbb (Tud. Gyűjt. 1822: 102–3). Annak vizsgálatakor azonban, hogy „vallyon kiűtik é a’ mértéket az ezen munkában előforduló megmagyarosított remek szavak?” (Tud. Gyűjt. 1822: 99–100), a szerző hosszú jogtörténeti magyarázatokat ad, az odavágó jogi normák és szakirodalmi hivatkozások felsorolásával. Jellemző, ahogy évtizedekkel később Bakos megvédi Georchot a recenzió szerzőjével szemben. Ha a nyelvújítók szívében uralkodó hevületet nem ismerjük, a recenzió olvasása után szinte érthetetlennek tűnnek Bakos szavai: „Nem hagyhatom el, hogy itt, legalább a jegyzetben, Geörchnek némi csekély elégtételt ne szerezzek egy nyelvészkedő bírálójával szemben, a ki Geörch munkáját megjelenése után majdnem másfél évtizedre a »Tudom. Gyűjt.« 1822. évi V. füzetében bírálta. Elismervén és kiemelvén a tárgyak alapos fejtegetését és szabatos meghatározását, az üres szóvirágok kerülését és népies nyelvezetét: egyszersmind nyelvbéli hibáit, úgynevezett helytelen új szavait, s ezek közt különösen az »álladalmat« és »kiváltság«-ot erősen megtámadta; s végre abban állapodott meg, hogy a statust »álladalom«-nak irni hát talán még csak lehet, de már a »kiváltság«-ot (ti. a privilegiumot), magyarul helyesen csak »kegyelemlevél«-nek írhatjuk. Fölösleges mondanom, hogy az utókor és tudományossága Geörchnek adott igazat, de a nyelvészkedő gáncs azon kor aeropágiának folyóiratában jelenvén meg, Geörchnek annál fájóbb keserűséget okozott, mert ilyenek alapján a nyelvtudós bíráló azután Geörchnek nyelvünkben való járatlanságát hánytorgatta” (Bakos 1880: 15).

A fentiek fényében azt mondhatjuk, hogy a jogi szaknyelv anyanyelvi terminusainak kialakításában kevésbé volt járható út az a nyelvészek által javasolt, a régi szaknyelvben élő, de feledésbe merülő terminusok felélesztése. A jogász nyelvújítók egy része ezért az idegen terminusok átvételét támogatta, nagyobb részük azonban a latin és német terminusok fordítása mellett érvelt. A megfelelő magyar terminusok megalkotásával kapcsolatban pedig az alapvető probléma nem abban keresendő, hogy a 19. század második felére nem álltak volna rendelkezésre megfelelő nyelvészeti vagy jogi munkák a kérdés tisztázására, még csak nem is abban, hogy a két terület szakemberei egymás munkáit nem ismerték volna, hanem abban hogy azokat a sajátjaikkal szemben *elismerni* nem voltak hajlandók. Ebben az időszakban még sokkal inkább fontosnak tartották – természetesen „a jó ügy érdekében” – saját álláspontjaik védelmezését, semmint az összefogást, a jogi szaknyelvnek a két tudományterület eredményeiből kiinduló, konszenzuson alapuló megújítását. Emellett azonban azt is meg kell jegyeznünk, hogy amíg a nyelvújítás érdekében számos kiváló grammatika látott napvilágot, a 19. század jogászaik mindvégig adósak maradtak egy definíciókat is tartalmazó lexikon megalkotásával.

Ma már tudjuk, hogy a terminológiát érintő újítások, változtatások elképzelhetetlenek a központosító összefogás nélkül. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy ez a gondolat már a 19. század elején világosan megfogalmazódott Pápay említett munkájában: „Az ilyen Meghatározásnak igen szokatlan ’s példátlan módgya volna az, hogy az Országgyűlésbéli Tanátskozás által mennyen végbe; hanem ugyan tsak tanátsos volna az ország’ kebelében *az ezen dolgokhoz igazán értő derék Hazafiak közzül egynehányat Társaság’ formában kiválasztani, ’s a’ Terminológiának megvisgálása és meghatározása végett megbírálni*, a’ melly Társaságnak Munkája osztán a’ Nagy Méltóságú Helytartó Tanáts által az Orzágnak minden Megyéivel közöltetvén, reményleni lehet, hogy az Ország’ Megyéi az ilyen Munka felől feltennék azt, hogy a fundamentomos okoknál fogva helyesen állapíttatott meg, azt tehát hazafiúi buzgósággal elfogadni ’s magokat ahoz alkalmaztatni kissebbségnek nem tartanák.” (Pápay 1807: 58; az én kiemelésem – Sz. B.). Ez a nagyszabású terv, ha nem is éppen ebben a formában, de néhány évtizeddel később a Magyar Tudós Társaság törekvéseiben meg is valósult. Ez a gondolat, valamint Pápay fentebb idézett szavai olyan elvek, amelyek

a terminológusok számára ma is követendőek. Többek között éppen emiatt érdekes az azóta eltelt kétszáz év történéseinek vizsgálata. A szaknyelvi nyelvújítók fontos eredményeket értek el, de a Pápay által szorgalmazott összefogással csak a 20. században sikerült egységesíteni a magyar jogi szaknyelv nyelvileg és fogalmilag egyaránt megfelelő terminológiáját.

SZAKIRODALOM

- Babják I. 2007. *A váltó fajai a 19. században*. Miskolci Jogi Szemle 2/1: 67–92.
- Bakos G. 1880. *A magyar jogi műnyelv kérdéséhez. Jogirodalmi és nyelvészeti tanulmány – Tekintettel jogi műnyelviünk jelenére, multjára, mivoltára és gyökeres javítására*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Bakos G. 1883. *A magyar jogi műnyelv alapelvei és törvényei. Elméleti és gyakorlati útmutató jogi műnyelviünk tisztítására és javítására*. Rudnyánszky, Budapest.
- Czuczor G.–Fogarasi J. (szerk.) 1874. *A magyar nyelv szótára*. VI. kötet. Emich, Pest.
- Fóris Á. 2005. *Hat terminológia lecke*. Lexikográfia, Pécs.
- Márkus D.–Csiky K. (szerk.) 1896–1901. *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895*. Franklin, Budapest.
- Márkus D. (szerk.) 1898–1907. *Magyar Jogi Lexikon I–VI*. Pallas, Budapest.
- Nyomárkay I. 2002. *Anyanyelvi ébredés nálunk és szomszédainknál*. Lucidus, Budapest.
- Nyomárkay I. 2004a. Német tükörfordítások a horvátban és a magyarban. In: Nyomárkay I.: *Nyelveink múltja és jelene*. ELTE Szláv Filológiai Tanszék, Budapest, 59–77.
- Nyomárkay I. 2004b. Die ungarischen Vorbilder der kroatischen Spracherneuerung im Spiegel der zeitgenössischen terminologischen Wörterbücher. In: Nyomárkay I.: *Nyelveink múltja és jelene*. ELTE Szláv Filológiai Tanszék, Budapest, 85–99.
- Nyomárkay I. 2007. *Nyelvújítások Közép-Európában a 19. században. Kísérlet az anyanyelvi terminológiák kialakítására a közép-európai nyelvekben*. Nyr. 131: 185–95.
- Pápay S. 1807. *Észrevételek a' magyar nyelvnek a' polgári igazgatásra, és törvénykezésre való alkalmaztatásáról; az oda tartozó kifejezések' gyűjteményével*. Számmer, Veszprém.
- Terestyéni F. 1955. Az állami élet nyelve. In: Pais D. (szerk.): *Nyelviünk a reformkorban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 83–164.
- Műsz. 1845. *Latin-magyar törvénykezési műszótár*. Kolozsvár: Ev. Ref. Főiskola. (Név nélkül.)
- Tud. Gyűjt. 1822. *Recenzió Georch Illés „Honnyi Törvény”-éről*. Tudományos Gyűjtemény. 1822. V. füzet. 97–107. (Név nélkül.)

Szép Beáta

SUMMARY

Szép, Beáta

Remarks on the evolution of the Hungarian legal language

The evolution of professional languages is a long process, sometimes taking centuries. Isolated attempts can be seen in 17–18th century dictionaries, both in Hungary and in other Central European countries, but organized work that proactively interfered with the evolution of language only started in the 19th century, especially in its second half. By this time, neologistic movements had born crystallized results, enabling experts to focus on practical details like the definition of general legal and administrative terms in Hungarian. German had a major influence on the emergence of the legal terminology of specialized areas. The appearance of Hungarian legal terms

exhibits three patterns: (1) direct, internal patterns; (2) the adaptation of foreign – primarily Latin – terms; and (3) loan translation. The principle of concept-based term formation and terminological classification, as well as the necessity of terminological standardization, first appeared in the early 19th century in the works of Sámuel Pápay. However, early efforts for the renewal of the Hungarian legal language were mostly characterized by individual attempts and debates between legal experts and linguists. The first professional dictionaries were merely vast collections of synonyms, hardly contributing to the organization of legal language. Today's linguistically and conceptually adequate legal terminology was standardized in the 20th century, with the publication of legal encyclopedias in which definitions were also provided.

Keywords: history of legal language, language reform, specialized dictionaries and handbooks of legal language, concept-based term formation